

NOVETATS EN EL MÓN IBÈRIC*

J. MALUQUER DE MOTES

En la valoració del món ibèric hem passat del plantejament romàntic de cercar l'origen dels ibers al reconeixement que es tracta, en tot cas, d'un problema de formació i cristallització, o sigui al reconeixement que els ibers són gent indígena arrelada de sempre a les nostres terres.

Ara el plantejament serà estudiar quin és el procés de formació, no del poble sinó de la seva cultura. Quan, com i perquè neix la civilització ibèrica i quins són els estímuls i els elements responsables del seu desenvolupament.

Recordem que hi ha aspectes de la interpretació arqueològica que no escapen al que en diríem la moda. En els anys llunyans de la nostra postguerra, per influència directa dels prehistoriadors anglesos que acceptaren la revisió feta per Aberg de la cronologia clàssica de Montelius, va posar-se de moda el que podríem dir-ne una cronologia curta que pesava sobre la interpretació del món ibèric. Avui, per sort, estem ja alliberats d'aquella moda i potser també de la posició contrària que en els darrers anys ens ha portat l'obligat moviment pendular.

De fet semblava inexplicable en una cronologia curta que el món ibèric en el poc temps que va disposar arribés a realitzacions i creacions de l'escultura ibèrica del tipus Dama d'Elx, i escultures zoomorfes, etc. No mancaren investigadors que varen admetre el caràcter tardà d'aquestes realitzacions i que en part es tractaria de manifestacions provincials de l'art romà en plena contradicció amb les dades objectives que es desprenien de les constants i repetides excavacions arqueològiques.

Aquestes venien a confirmar una i altra vegada que precisament

* Aquest text fou adreçat als membres i col·laboradors de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona amb motiu de la Festa de Primavera «Pere Boch i Gimpera», celebrada el dia 5 d'abril de 1978.

l'arribada dels romans havia col·lapsat el desenvolupament de l'art i de la civilització ibèriques i que el món ibèric, perduda la llibertat pròpia, perdé també la seva espontaneïtat i capacitat creadora i va limitar-se, en el millor dels casos, a viure d'una tradició passada que no rimava amb les circumstàncies d'un present nou, i, incompres, seran ben aviat abandonades i àdhuc desapareixeran ràpidament en les àrees de l'urbanisme romà.

En aquest aspecte notem una diferència subtil, però essencial, entre el món gal i el món ibèric, ja que mentre aquest desapareix aquell es diria que es realitzarà plenament en temps imperials romans enllaçant sense solució de continuïtat amb la pròpia tradició indígena pre-romana.

Tradicionalment el panorama de la civilització ibèrica es desenvolupava al mateix temps del floreixement del món clàssic i hel·lenístic grec.

La cultura ibèrica en totes les seves manifestacions va ésser considerada com un reflexe de la cultura grega i especialment de l'art grec. Es notava una certa contradicció perquè semblava impossible que un poble poc refinat i àdhuc motejat de bàrbar pogués assolir el nivell tècnic i estètic que representaven per exemple la Dama d'Elx i algunes de les més famoses escultures zoomorfes d'esfinx, lleons, etc. Per intentar-ne una explicació lògica fins s'havia suposat que la Dama d'Elx era una obra grega produïda per un escultor emigrat al sud-est. Abonava aquesta idea el fet que en el sud-est s'hagués arribat a utilitzar l'alfabet grec, per bé que aplicat a textos de llengua indígena, com demostraven els ploms d'Alcoi o de Cigarralejo. De fet el paper preferent de la cultura grega en la formació del món ibèric era acceptat per tots els investigadors.

En el darrers vint anys la intensificació de les investigacions al sud de la Península i a la vall del Guadalquivir, en les quals ha col·laborat força l'escola catalana d'Arqueologia, han permés uns plantejaments ben diferents dels tradicionals.

En primer lloc hi ha hagut una revalorització històrica de l'arqueologia fenícia. Discutida durant molts anys la cronologia tradicional de la fundació de Gadir i de la presència fenícia a l'Estret de Gibraltar, les troballes d'Almuñécar, pretesa Sexi, i les excavacions del Deutsches Archaeologisches Institut i del nostre propi Institut, a les costes de Màlaga, permeten establir una clara presència fenícia a partir del començament del segle VII a. C. que fa creure la presència segura almenys un segle abans, o sigui en el VIII. Aquests treballs a Andalusia han tingut un ressò important en l'estudi dels materials arqueològics de l'interior, tant a la part baixa del Guadalquivir i Huelva com en el sud-est.

En el Guadalquivir, la reexcavació de la necròpolis tumular de Setefilla pel nostre Institut ha permès una sèrie de consideracions importants per la història del món tartèssic, però no tant per les qüestions ibèriques pròpiament dites. L'anàlisi de l'arqueologia menuda va fer veure molt aviat que l'impacte fenici era en bona part responsable d'importants transformacions de la cultura material de la població del sud i entre elles la possibilitat que les formes i la tècnica de la ceràmica fabricada a torn i decorada amb bandes geomètriques pintades fos una de les conseqüències de la influència fenícia. Sembla, però, que en tot cas es podria dir púnica, ja que la terrissa típicament fenícia de vernís roig no arribà a ser important en la protohistòria del poble ibèric pròpiament dit, per bé que en general s'ha pretès, amb un cert grau d'optimisme, datar en el segle VIII una sèrie de ceràmiques de necròpolis indígenes com la de Frigiliana, que al meu entendre difícilment traspassa el segle VII.

També al sud-est i ja en el territori més clàssic ibèric l'estudi del jaciment de los Saladares a Alacant, malgrat l'extrema dificultat en fixar una cronologia absoluta segura, confirmava la importància de l'impacte fenici i això era més important si es recorda que abans d'aquesta excavació desconexíem tota l'arqueologia d'Alacant anterior al segle IV. Per altra part, la cronologia inicial d'Eivissa i les necròpolis ibèriques del Baix Ebre, amb materials d'origen fenici, tenien una ampla difusió àdhuc per les terres catalanes. Materials, com les petites ampolles de coll inflat, arribaren a Catalunya en un moment cronològic potser més tardà que en el sud, però en tot cas a començament del segle VI, de no arribar a finals del segle VII. Ara bé, aquestes mateixes necròpolis catalanes del Baix Ebre demostren que al mateix temps que es documenten ceràmiques grises, potser fenícies, hi ha una aparició semblant de terrissa importada grega com certs arybals, àdhuc imitats pels indígenes, i també una aparició massiva de ceràmica feta a torn i pintada que creiem amb formes d'inspiració grega, però hi ha qui creu que poden ser púniques. Per nosaltres, i pel mateix fet de la seva presència a Empúries, són decididament d'inspiració grega, com les urnes de tapadora d'orelles perforades. Cal reconèixer que, de fet, els treballs esmentats han fet un impacte extraordinari en les joves generacions d'arqueòlegs catalans. Tornarem sobre això amb més insistència, però sembla ben clar que hem d'admetre un ressò, si més no, del sud-est sobre el nostre Llevant i el Baix Ebre. Caldrà saber si cal atribuir-ho directament als fenicis o no.

Mentrestant s'ha produït el descobriment de les escultures de Pozo Moro a la província d'Albacete, que el seu excavador interpreta en totes les comunicacions prèvies a l'estudi encara inèdit com a

prova d'una influència neohitita arribada precisament a través del món fenici-xipriota. Recordem que els relleus i escultures de Pozo Moro formaven part d'un monument sepulcral, possiblement d'un heroon. Al seu voltant, i damunt d'ell un cop enrunat, hi ha una necròpolis típicament ibèrica més tardana que sembla arrencar del segle iv endavant, encara que fins que no es publiqui fa de mal dir.

Segons el seu excavador, la data del monument ve donada per la troballa de ceràmica grega de figures negres que correspon a un enterrament d'incineració de la tomba monumental. Aquesta ceràmica grega es data al voltant de l'any 500 i dataria la tomba en un moment indeterminat del segle v, ja que aquella és certament un *terminus post quem*. No cal dir, però, que en tot cas no pot datar amb precisió el moment de construcció de la tomba que bé podria ser d'un moment més avançat a la data de fabricació de la ceràmica que a la seva vegada està datada estilísticament.

Hem de recordar també que la data del segle v per Pozo Moro no és gens sorprenent. Al Santuari del Cigarralejo les escultres ibèriques eren anteriors al segle iv i a la necròpolis del peu del Santuari fragments d'escultures foren utilitzats com a materials de construcció per tombes del segle iv. El fenomen es dona també a Jaén, tant a Castulo com al Cerrillo Blanco de Porcuna, i si m'apureu al mateix Corral de Saus, a Mogent.

Tots aquests casos vénen a confirmar dues coses. En primer lloc que el segle de Pericles és també el segle d'Or per l'escultura ibèrica i també que a fi del segle o al començament del segle iv hi ha en el món ibèric unes destruccions que no sabem si són simultànies, però que semblen correspondre en tot cas a un mateix plantejament, sigui el que sigui, ja que no ho sabem encara. D'Ullastret a Tornabous, de Mogent al Cigarralejo i fins a Castulo i Obulco un estudi precís de les terrisses àtiques d'importació, a la llum de la cronologia establerta en les excavacions de l'àgora d'Atenes, ens podrà establir l'amplitud i vertadera cronologia d'aquestes destruccions.

En quant a l'anàlisi dels relleus i escultures és poc el que pot dir-se fins que la seva publicació ens permeti uns judicis acurats totalment personals. L'aire oriental, potser asiri dels relleus, impresiona; però en el tractament de la figura humana hi ha aspectes que suggereixen tant un món oriental com un món etrusc. Tal és el cas del personatge dret més conegut que a nosaltres ens sembla un Herakles musculós. Per altra banda, la temàtica no suggereix una mitologia oriental. Hi ha una iconografia de formes triples que parla més aviat d'Occident i fins i tot d'un possible celtisme. Esperem que aviat la difusió d'aquestes peces permeti un estudi a fons d'aquest aspecte tan important.

Aquest suposat orientalisme i la directa vinculació genètica al món oriental neohitita de les representacions de lleons ibèriques ens sembla que és molt exposat. Que tota la escultura ibèrica del segle v procedeixi en definitiva d'un segle vi, en el que tot el Mediterrani viu en bona part del ressò i realitzacions del període orientalitzant, és molt possible. No obstant crec que queda molt clar que no és més orientalitzant, per exemple, la Bicha de Balazote que els braus androcèfals de les monedes gregues o, per exemple, la representació del riu epònim a la ciutat ròdia de Gela, que havia estat fundada a començament del segle vii (any 688). En tot cas tindriem a Pozo Moro un floreixement tardà que significava la reaparició d'un element orientalitzant ben desconegut a la vertadera etapa orientalitzant de mitjans segles viii i vii, o sigui de dos o tres-cents anys abans. Tampoc queda gens clar que siguin els fenicis i no els grecs els introductors i transmissors. El món orientalitzant no és pas monopoli dels fenicis d'una manera necessària. Hi ha una transmissió anatòlica que no pot oblidar-se.

El mateix passa si considerem les escultures zoomorfes, lleons, grifons, esfinxs, etc. El ressò orientalístic d'aquests no és gaire diferent del mateix ressò orientalista dels lleons etruscs i, per tant, estem també aquí davant d'uns models generalitzats en el segle vi, per bé que l'última inspiració sigui oriental com es lògic en el lleó, desconegut a l'Occident. És més, si estudiem la iconografia dels caps lleonins de bronze com els de la Joya, a Huelva, o el d'Empúries veiem que existeixen diverses tradicions i que, tot i admetre una tradició oriental llunyana, serà, a través d'una transmissió del segle vi, incerta.

El mateix succeeix amb les esfinxs ibèriques. En elles el pretès orientalisme no és més que genèric perquè els tipus són més aviat grecs. Tant les peces d'Agost com l'esfinx d'Haches, i no cal dir les sirenes del Corral de Sau o les pintades sobre ceràmica ibèrica, són clarament d'inspiració grega i són difícils d'atribuir a una transmissió fenícia. El reconeixement d'aquest aspecte és clar fins i tot en baixa època, quan Castulo adoptà precisament l'esfinx com a símbol de la seva moneda.

Una altra novetat interessant es la troballa de les dotzenes d'escultures ibèriques del Cerrillo Blanco, en el terme de Porcuna, que s'identifica amb l'antiga ciutat de Obulco. Es tracta d'un cas semblant a Pozo Moro, per bé que l'impressió és de ser un conjunt més avançat. Les peces trossejades en època incerta corresponen aquí a un monument indeterminat però netament funerari. Es també possiblement un heroon. Al contrari de Pozo Moro la dispersió en què aparegueren els fragments d'escultures no permeten saber la forma del monument primitiu. Personalment m'inclinaria a admetre que el mo-

nument tindria la forma d'un temple grec i que les escultures ocuparien dos frontons i altres aspectes decoratius. El jaciment està en curs d'estudi i, per tant, es inèdit. És clar que es tracta també d'una àrea de necròpolis que inicialment comença a finals del segle VII i que arribà al segle IV.

Del importantíssim conjunt destacarem que hi apareix una temàtica indiscutidament grega, en particular la lluita de grifons de tipus grec amb guerrers que, per cert, porten l'armament característic dels pobles cèltics de la «meseta» pre-celtibers o celtibers.

El grifó és una figura generalitzada a la Mediterrània a l'època orientaltzant. Possiblement fou introduïda pels fenicis als segles VIII-VII en la seva versió fenicio-egípcia. Però en el mateix segle VII els bronzistes grecs són responsables d'una interpretació grega que va tenir una amplíssima difusió a l'occident en forma de grans calderes de bronze decorades amb grifons, ben documentades tant a la Península com a França. En el segle V el tema va tenir una gran acceptació combinant-se amb diferents mites grecs, com el de les Amazones o els Arymaspes, etc., en la decoració de grans cràteres de figures roges. La difusió d'aquesta ceràmica pot seguir-se del mar Negre (Kertch) fins a Andalusia. A la mateixa província de Jaén tenim ben documentades aquestes cràteres amb aquest tema a la necròpolis de Toya, a Peal de Becerro, i en el mateix Cerrillo Blanco s'han recollit fragments de cràteres semblants, encara que no es coneix en aquest cas la seva decoració.

La iconografia del grifó a la Península ha estat ben estudiada en una tesi de llicenciatura de la Sra. Vidal de Brant publicada a *Pyrenae*. En aquest treball queden ben definits els tipus fenicis i grecs de grifons. És fàcil deduir que no és un tema que s'introdueixi d'una vegada en el segle VII i evolucioni a la Península, sinó que es tracta d'una figura popularitzada introduïda repetides vegades amb independència unes d'altres.

En el cas de Porcuna, on es representa la lluita entre grifons i guerrers, també podrien ser amazones, ja que per ara manquen els caps, i un cap aïllat suggereix el d'una deessa o amazona (potser una Atenea). Ja hem dit que l'armament d'aquests guerrers és clarament cèltic. Altres escultures ibèriques, com el grifó de Redovan, corresponen a la mateixa iconografia grega ben diferent del grifó fenici que veiem en el cinturó de l'Aliseda, per exemple. És, per tant, una iconografia totalment aliena a la tradició semítica.

Sembla que Pozo Moro estava ja enrunat a l'utilitzar-se el solar com a necròpolis. Això no lliga gaire amb la idea que neix una necròpolis al voltant d'un culte funerari que normalment hauria respectat l'heroon inicial. A Porcuna les escultures estan sistemàticament

destruïdes, per bé que no sabem si la destrucció fou antiga, que és el més probable, o si es destruïren en època moderna a l'arreglar el camp per fer les plantacions d'oliveres sobre la necròpolis.

Destaquem en els dos casos que es tracta d'una època en què la presència grega a l'occident no solament està ben documentada per les fonts literàries i arqueològiques sinó que podem admetre que els grecs estaven en condicions de disfrutar de la renda que suposava més de cent anys de presència contínua en el llevant i el sud, fins al punt que havien aconseguit imposar l'escriptura grega àdhuc per escriure textos en llengua ibèrica en el sud-est, des d'on la ruta de Pozo Moro era obligada per anar a les riques zones mineres de Sierra Morena, on les ciutats de Castulo i Obulco constituïen els dos centres urbans de més renom.

Que els grecs no es limitaren en el segle v a la circulació o navegació per la costa es demostra cada dia més a mesura que pot afinar-se més el coneixement dels diversos elements arqueològics. Que no es tractava únicament d'uns contactes eventuais de comerç sinó d'una influència profunda i creixent en dóna fe, fins i tot, l'existència d'una construcció singular al poblat ibèric de Tornabous, que serà destruïda i amortitzada a començament del segle iv i on la influència grega és ben manifesta.

És interessant comprovar una vegada més que la influència grega a l'occident, durant tot el segle vi, és intensíssima, com ho demostra, si més no, la penetració marsellesa fins a Mont Lassois i Vix i fins a l'alt Danubi, a l'Heuneburg. Si tenim en compte que la data tradicional de la fundació de Massalia al 600 orienta i limita les datacions de molt material, s'imposa una certa cautela.

És ben coneguda l'existència d'unes mercaderies de fabricació etrusca que circulen per la Gallia a l'oest del Roine i no podem demostrar per qui o com es distribueixen, i davant d'aquesta problemàtica del comerç etrusc la presència de grecs rodís pren un nou interès.

En altres ocasions hem recordat com malgrat la manca de testimonis arqueològics no pot prescindir-se del fet que les cites clàssiques sobre la presència de rodís tenen detalls tan concrets que no poden ser eliminats i desconeputs. Tant si cal pensar en la fundació de Rhode, Roses abans de la primera Olimpíada, como si es vol atribuir al moment en que l'expansió ròdia i ho hem de recordar més o menys aliada amb els cretesos creant l'establiment de Gela, la presència ròdia a l'oest és indiscutible. Els rodís a Sicília, des del començament del segle vii (688) per la pròpia situació dels seus establiments, entren en contacte directe amb els siculs, que en aquell temps tindrien l'anomenada cultura de Finocchito, i una de les característiques més notables d'aquesta cultura era la presència d'una

interessant indústria del bronze molt semblant, en certs aspectes, a bronzes que trobarem ben documentats a les costes catalanes i en particular a les necròpolis ibèriques del Baix Ebre.

És cert que si comprovàrem la presència de productes fenicis, com ceràmica grisa i botelles de coll inflat i poca cosa més, resulta que queda molt més documentada la importació grega com els arybals, les urnes a torn i àdhuc els escarabeus de Naukratis, etc.

Fa més de 60 anys en el Baix Aragó, a les Umbries, en un interessant poblat ibèric aparegueren tres petits penjolls de bronze en forma d'un xai. Es tractava d'una peça que sota la silueta zoomorfa presenta tres anelles per penjar-hi tres cadenes. El gran interès d'aquestes peces, a part de la seva pròpia presència, és que de vegades apareixen decorades amb un soguejat de trena.

A Calaceit, a les Farreres, aparegué també un túmul sepulcral en el qual va recollir-se un important aixovar corresponent a un personatge d'alta nissaga, possiblement un príncep local. Entre les peces més notables hi figuraven una cuirassa de bronze repujada, que avui es conserva al Museu de Maó, i un thymiaterion de bronze, també sostingut per una figura de cavall. Joan Cabré més tard, revisant el lloc de la troballa, declara que s'hi recolliren fragments de ceràmica grega de figures negres que desgraciadament no descriu i que no hem pogut trobar. Totes les gestions realitzades durant anys han resultat negatives. Decididament aquesta ceràmica ha de donar-se per perduda. En tot cas semblen portar-nos al segle VII o començaments del VI.

Totes aquestes peces han rebut tractaments individuals diferents, però pertanyen a un sol conjunt i tenen la mateixa cronologia. La cuirassa pot datar-se de finals del segle VII, si la comparem amb els exemplars hallstàtics de Filinges. És possible, però, que pugui considerar-se quelcom més tardana i correspongui a començaments del segle VI. El thymiateria s'ha datat del segle V, tant per la tendència a les datacions baixes com pel fet que el cavall estilitzat es considerava com de la cultura de la Tène, que es feia començar cap a l'any 500. Aquesta classificació de la Tène és totalment inacceptable, ja que aleshores no seria anterior als segles III-II. De fet la decoració soguejada d'aquesta peça el posa en relació directa amb els amulets i penjolls esmentats.

Darrerament en una necròpolis dels voltants de Carcassona ha aparegut un altre Thymiateria molt semblant al de Calaceit, amb la diferència que en lloc d'un cavall presenta un cèrvol. La forma general de doble embut és la mateixa i no hi ha cap dubte que es tracta d'una peça que pertany al mateix context cultural. La decoració de les anelles i cèrcols del doble embut és també la mateixa decoració soguejada del de Calaceit i dels penjolls de les Umbries.

En les necròpolis ibèriques del Baix Ebre les troballes de penjolls iguals als de les Umbries són freqüents. Aquestes petites figuretes de xai, i en altres casos de colom, pengen a distàncies regulars de cadenes, cinturons i de vegades són penjolls de les plaques de cinturó de bronze d'una o més gafes. És a dir, que en el Baix Ebre tenim exemples de la peça completa a la que pertanyien els tres penjolls de les Umbries. Tots ells i sense cap dubte pertanyen al mateix obrador. Les cadenes que penjaven d'aquests amulets es capcen amb penjolls globulars senzills o dobles.

És interessant recordar que aquestes cadenes amb els penjolls globulars apareixen en primer lloc com a peces característiques a les necròpolis sicilianes de la cultura de Finocchito, on normalment vénen datant-se potser amb un excessiu optimisme en els segles VIII i VII. El tipus de boles de l'extrem de les cadenetes apareix també en moltes necròpolis etrusques, fins al punt que hem de creure en una certa relació, en un moment determinat, entre tots els llocs on apareixen aquestes peces, les quals donen la impressió de constituir una producció d'un sol obrador que en realitat no sabem encara on caldrà ubicar-lo.

A la Cova Piroso, de Sardenya, en la localitat de Santadi, no lluny de Càller, en 1968 fou trobat un petit trípod de bronze que constitueix una peça molt important pel nostre propòsit. Estudiat exhaustivament per Lugli sembla que es tracta d'un trípod de bronze que cal posar en la línia de les creacions de trípod de xipriotes, però amb la típica decoració soguejada que veiem en els bronzes catalans i que els arqueòlegs sards creuen que és un tipus de decoració característica de la civilització del nuràgic mitjà. A la mateixa cova aparegué una làmina d'or amb igual decoració soguejada.

El trípod, a més a més, està decorat amb penjolls globulars semblants als de Finocchito i als de les necròpolis del Baix Ebre, penjolls que també es troben en altres llocs de Catalunya i, en tot cas, en alguna de les tombes de les necròpolis d'Empúries. Segons els entesos sards el trípod, malgrat que està en la tradició xipriota del segon mil·lenari, pot datar-se com dels segles VIII-VII, és a dir, de la mateixa època de les peces catalanes i pràcticament també de la civilització de Finocchito, que és contemporani de la colonització grega més vella de Sicília, a mitjans del segle VIII, en la fase inicial, per bé que durarà encara molt temps.

Tenim, per tant, una peça més que enllaça les troballes de Sicília, Catalunya i ara Sardenya. Recordem que a casa nostra, en general, es consideraven del segle VI, pel fet que la colonització grega focea es datava a partir del 600 a. C., data de la fundació de Massalia, però que no tindria res de particular que poguessin considerar-se quelcom

més velles. El fet evident és que no pot dubtar-se de la relació entre totes aquestes terres: Catalunya, Sicília grega i Sardenya.

Aquesta relació és antiga en el segle VI o anterior, és a dir abans o immediatament als primers moments de la presència de focues, i aleshores ens plantegem: Cal posar aquests elements de comerç en relació a comerciants fenicis o púnics vinguts del sud de la Península o és més lògic admetre que són els grecs els introductors d'aquests bronzes a Catalunya, a la Catalunya paleoibèrica si es vol? Personalment ens inclinem decididament per atribuir aquest comerç als grecs. No oblidem que les plaques de cinturó d'una o més gafes, tan nombroses a les terres catalanes, al nord i sud del Pirineu, es troben també a Corfú i Olímpia, encara que esporàdicament les documentem també en el món tartèssic. El detall esmentat del tipus de decoració de tots aquests bronzes ens inclina decididament per la hipòtesi grega, ja que ni a Fenícia, Xipre o Carthago trobem aquest tipus de placa de sivella de cinturó, que després tindrà una ampla difusió per tota la vall de l'Ebre i el llevant, i àdhuc la «meseta» oriental.

Ens inclinàriem a creure que el triangle Sicília, Sardenya, Catalunya pressuposa una transmissió pel camí de les illes Balears, i si és així només podem atribuir aquest comerç a la presència ròdia, responsable de la fundació de Roses, abans de la primera Olimpíada com vol Estrabó, o paral·lela a la fundació de Gela en el 688.

Aquesta consideració té una gran importància. En primer lloc reforça la veracitat de la presència ròdia a Catalunya en època molt antiga, tal com diuen les Fonts històriques, i en segon lloc ens ensenya que no pot descartar-se l'impacte grec en la formació de la cultura ibèrica almenys en terres catalanes. A les necròpolis del Baix Ebre veiem ja la cultura ibèrica ben formada i el possible impacte rodi s'enllaça directament amb la influència grega d'Empúries. Aquesta presència ròdia del segle VIII o en tot cas del començament del VII és en realitat tan antiga com pugui ser l'impacte fenici a les costes de l'Estret.

Dues consideracions finals que no sabríem considerar casuals: L'ampla difusió del grifó de tipus grec pot estar en relació amb la fundació de la ciutat d'Abdera, a la costa d'Almeria. Malgrat que en baixa època aquesta ciutat sembla que graviti en l'esfera d'acció púnica no podem oblidar el seu nom grec, i precisament la ciutat epònima de la Propontis encunyarà magnífiques monedes en les que apareix com a tema principal la figura d'un grifó. De la mateixa manera a Chios l'emblema natural serà precisament l'esfinx. El comerç del vi de Chios queda magníficament documentat entre el primer comerç internacional del segle VIII Al Mina, contemporània de les coreries ròdies per les nostres costes. Aquests rodís es trobaven, per

tant, en magnífiques condicions de recollir i redistribuir en un eventual mercat d'Occident molts d'aquests productes en la primera meitat del segle VIII. De la mateixa manera poden ser també en part els rodís els distribuïdors de tipus d'escarabeus com els de Naukratis, que més d'una vegada s'ha suposat que fossin de fabricació ròdia. Si tenim present que els escarabeus, purament convertits en penjolls i fins imitats en joies d'or com en el Carambolo, es posen de moda a tot el Mediterrani, no podem acceptar un monopoli exclusiu de distribució a càrrec dels fenicis.

Un altre aspecte interessant és el fet que a la fundació de Gela, el 688, els rodís van acompanyats de cretencs, al començament del segle VII. També recordarem la intervenció indirecta de cretencs en el problema de la fundació de Cirene i el contacte amb l'armador sami Colaïos, descobridor del «nou mercat tartèssic». Hem sospitat si fou precisament Corobios, el pescador de porpra cretenc i guia dels terans en la colonització de Lybia, qui hagués descobert al sami la ruta fenícia al regne de Tartessos.

En el món ibèric, el famós tema central de les Pàteres de Tivissa, Perotitos, etc., és a dir el cap de llop (o lleó) i el mateix prestigi del famós «carnassier» en la mitologia i decoració ceràmica ibèrica, podrien ser un tema d'origen cretenc, ja que els famosos escuts de bronze de l'Ida porten com a «umbo» central la mateixa i curiosa representació del cap de llop, símbol potser del Zeus Lycaïos. En tot cas tenim aquí una altra influència grega directa, no fenícia i en un moment antic en la formació de l'art ibèric.

Considerem, per tant, que enfront de la interpretació semítica en la formació de la civilització ibèrica la tesi clàssica de la influència grega manté plenament la seva força de convicció, encara que renovada amb tota una nova argumentació que fa referència a una fase més antiga que el classicisme o l'hellenisme. Avui comencem a poder valorar millor la civilització ibèrica, però cal encara una intensa tasca d'excavacions per poder comprendre la grandiosa originalitat elaborada pel món ibèric a partir d'uns estímuls mediterranis, en part no ben diversificats encara, en els que acabarà prevaleixent, sense cap dubte, l'element grec.